

“Devlet” Kelimesi Üzerine Bir Deneme

Bu kısa makalede “devlet” kelimesi ile bu kelimenin bazı batı dillerindeki karşılığı olan “*State/État/Staat/Stato/Estado*” kelimesinin etimolojisi açıklanmakta ve bu iki kelime arasında etimolojik farklılardan yola çıkarak, “devlet” kelimesinin işaret ettiği kurumun mahiyeti hakkında spekülasyonlarda bulunmaktadır.

Bizdeki kelime: “Devlet”

“Devlet” kelimesi, Arapça “devle (دولة)” kelimesinden Türkçeye geçmiştir¹.

Bu kelimenin aslî harfleri “د”, “و”, “ل”dir. Hans Wher’in *A Dictionary of Modern Written Arabic*’ine göre, “devle (دولة)”, mastar hâliyle, sürekli olarak değiştirmek (*to change periodically*), ard arda getirmek (*to alternate*), döndürmek (*to rotate*), zamanın veya talihin el değiştirmesi, dönmesi (*to change, turn [time, fortune]*) demektir². Yine devlet, bir anlamıyla, “muzaffer kılmak (*to make victorious*)”, “galip gelmek (*to let triumph*)”, “zafer kazandırmak (*to grant victory*)” demektir³.

“Devle (دولة)” kelimesindeki aynı aslî harfler (“د”, “و”, “ل”), Türkçedeki “tedâvül (تداول)” kelimesinde de geçmektedir. “Devlet”, kelime anlamıyla, “tedâvül eden”, yani “elden ele geçen şey” demektir. Bu anlamda devlet kelimesi, Bülent Nuri Esen’in vurguladığı gibi, “*iktidarın el değiştirmesi*”ni hatırlatmaktadır⁴.

Kemal Gözler*

* Prof. Dr. Gözler, Uludağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi emekli öğretim üyesidir.

- 1- “Devlet” kelimesinin etimolojik tahlili için bakılabilir: Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2011, s.362-363.
- 2- Hans Wher, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, (Edited by J. Milton Cowan), New York, Spoken Language Services, 4. Baskı, 1976, s.302.
- 3- *Ibid.*
- 4- Bülent Nuri Esen, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970, s.89.

Batıdaki kelime:

“State/État/Staat/Stato/Estado”⁵

Devlet kelimesinin İngilizce karşılığı *state*, Fransızca karşılığı *État*, Almanca karşılığı *Staat*, İtalyanca karşılığı *stato*, İspanyolca ve Portekizce karşılığı ise *Estado*’dur. Bunların hepsi Latince *status* kelimesinden gelir⁶.

Latince *status*, “hâl”, “durum”, “vaziyet” demektir⁷. Zaten Fransızca *État*, İngilizce *state* kelimelerinin de ilk anlamı, hâl, durum vaziyet demektir⁸.

Latince “*status*” kelimesi de “*sto/steti/stare*” fiilinden gelir. Bu fiilin ilk anlamı “ayakta durmak (*se tenir debout*)”, ikinci anlamı “hareketsiz kalmak (*se tenir immobile*)”, üçüncü anlamı ise “sağlamca durmak (*se tenir solide-ment*)” demektir⁹.

Modern batı dillerindeki “*State/État/Staat/Stato/Estado*” kelimelerinin ve keza bu kelimenin kaynağı olan Latince *status* kelimesi “*sta*” kökünden gelir. Kökün sıfır hâli “*st*”dır. Bu kök daima bir “durmayı” ifade eder. Hint-Avrupa dil ailesinde “*sta*” kökü, “duran

şey” veya “durulan yer” anlamına gelir¹⁰. Bu kökten türeyen İngilizcede, Fransızcada, Almancada, İtalyancada, İspanyolcada, Portekizcede yüzlerce kelime vardır¹¹. Bu kelimelerin hepsinde bir durma, değişmeme, sabit kalma anlamı bulunur. İngilizceden birkaç örnek verelim: *stop, stay, stand, static, stadium, station, stability, store, instant, arrest, insist, constant, obstacle, constitute, destitute, institute, retribute, consist, exist, insist, persist, resist, restore, vs.*

Örneklerden de görüldüğü gibi “*st*” köküyle üretilen bütün kelimelerde durağanlık, statiklik, sabitlik, değişmezlik, kararlılık anlamı vardır.

Bu kökten üretilen ve “devlet” demek olan “*State/État/Staat/Stato/Estado*” kelimele-
rinde de aynı anlam vardır. Batı dillerinde bu kelime, ilk duyulduğunda bir durağanlığı, bir sabitliği, değişmezliği çağrışıdır.

**“Devlet”, tedâvül eder,
“State” ise sabit kalır**

Yukarıda açıkladığımız gibi Türkçe/ Arapça “*devlet*” kelimesi, ilk kelime anlamıyla değişimi, dönmeyi, el değiştirmeyi, kendi kökünden türemiş bir kelimeyle söylersek, “tedâvül etmeyi” ifade eder.

Batı dillerindeki “*State*” ve benzeri kelimeler ise, durağanlığı, sabitliği, değişmezliği ifade eder.

Emir Kaya’nın gözlemlediği gibi bizdeki “*devlet*” kelimesinde “dinamik”, Batı dillerindeki “*State*” kelimesi ve benzerleri “statik” bir çağrışım içerir¹².

5- Terminoloji konusunda Georg Jellinek, *L’Etat modern et son droit* (Traduction française par Georges Fardis), Paris, M. Giard & E. Brière, 1911, c.I., s.221-230; Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s.123-132.

6- Charles Cadoux, *Droit constitutionnel et institutions politiques: Théorie générale des institutions politiques*, Paris, Cujas, 1988, c.I, s.23.

7- Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügatı*, Ankara, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 1944, (Tıpkı Üçüncü Baskı: Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991) s.576. Aynı şekilde bkz.: Felix Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, Paris, Hachette, 1934, s.1475.

8- Fransızca *État* için bkz.: *Le Petit Robert: Dictionnaire de la Langue Française* (Ed. A. Rey ve J. Rey-Debove), Paris, Le Robert, 1991, s.700. İngilizce *state* kelimesi için bkz.: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/state>.

9- Felix Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, Paris, Hachette, 1934, s.1480.

10- *The American Heritage Dictionary*, Boston, Houghton Mifflin Company, 4. Baskı, 2000, “Appendix I: Indo-European Roots”, s.2048.

11- Hint-Avrupa dillerinde “*st*” kökü, kelimenin başında veya bir önekten sonra kelimenin ortasında ve hatta sonunda geçer. Bazen Fransızca “*Etat*” kelimesinde olduğu gibi “*s*” sesi düşmüş olabilir.

12- Emir Kaya, *Hukuk Zihniyeti*, Ankara, Adalet, 2016, s.244.

* * *

Kelimelerin etimolojik kökleri ile bu kelimelerin ifade ettikleri kurumların kaderlerinin aynı olacağı düşüncesi şaşırtıcı, spekülâtif yönü ağır basan bir düşüncedir. Ama yine de kayda değer bir düşüncedir. Neticede bir olguyu veya bir kurumu ifade etmek için kullanılan kelimelerin tarihsel süreçte rastlantı sonucu seçilmediği de bir gerçek. Muhtemelen hukuk terimlerinin de sosyal, kültürel, psikolojik kaynakları var.

Gerçekten de, “devlet” kelimesinin kullanıldığı toplumlara baktığımızda, bu toplumların devletlerinde bir durağanlığın olmadığını, daima bir istikrarsızlığın bulunduğu, devletin âdetâ elde ele dolaştığını, tedâvül ettiğini görüyoruz.

Bu açıdan Cumhuriyet dönemimizin ilk anayasa hukukçularından biri olan Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in “devlet” kelimesini açıklamak için yazdıkları çok mânîdardır. 1946’da yayınladığı “Devlet Nedir?” başlıklı makalesinde Başgil şöyle yazıyor:

Filhakika Türkçemizdeki Devlet kelimesinin çok dikkate değer eski bir mânâsı vardır. Bu kelime ‘müdavele’ ve ‘tedâvül’ kelimeleriyle müşterek bir maddeden, ‘devl’ maddesinden çıkmıştır. Ve, lûgat mânâsıyla, tedâvül eden, yani elden ele geçen kuvvet, iktidar, mevki ve itibar demektir. Eski Arapçada harbeden iki ordudan kah birine, kah ötekine geçen galibiyet ve zafere ‘devlet’... denilirdi.

Kelime bize Arapçadan bu lûgat mânâsıyla geçmiş ve bu manayı yakın zamanlara kadar muhafaza etmiştir... Bugün bile mevki ve şerefe nâil oldu mânâsına ‘filânın başına devlet kuşu kondu’ ... deriz¹³.

13- Ali Fuat Başgil, “Devlet Nedir?”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XII, Sayı 4, 1946, s.981-982. Aynı cümleler Başgil’in şu kitabında da vardır: Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.126.

Bunları yazdıktan sonra Profesör Başgil şöyle devam eder:

Eskilerin anlayışına göre devlet, *tıpkı bir altın top gibi, elden ele geçen ve en kuvvetlinin zapt ve inhisarına giren ikbal, nüfuz ve iktidardır*¹⁴.

Ali Fuat Başgil, 1946’da “eskilerin anlayışına göre” diyor. Acaba bu anlayış Türkiye’de gerçekten “eskilerde” mi kaldı?

Sanmıyorum. Aynı anlayış, Profesör Başgil’in bu satırları yazmasından 60 yıl sonra, bugün de, bütün gücüyle devam ediyor. Belki bugünkü “devlet” anlayışı, Ali Fuat Başgil’in 1946’ta yukarıdaki satırları yazdığı dönemdeki devlet anlayışını bile çoktan geçti.

Bugün de Türkiye’de devlete, *“tıpkı bir altın top gibi, elden ele geçen ve en kuvvetlinin zapt ve inhisarına giren ikbal, nüfuz ve iktidar”* olarak bakılmadığını kim söyleyebilir? Ona sahip olan, sadece siyasî iktidara değil, idareye, askeriyeye, yargıya, akademiye de sahip oluyor. Ona sahip olan sadece kurumlara değil, sosyal itibara ve hatta servete dahi sahip oluyor. Emir Kaya’nın yazdığı gibi, “iktidarlar değıştikçe servet sahipleri de değışmekte, birileri batarken diğlerleri zenginleşmektedir”¹⁵.

Ne var ki, “devlet” kelimesinin kullanıldığı toplumlarda devlete nâil olmanın kuralları olmadığından veya bu kurallara uyulmadığından ve kezâ devlete nâil olmanın kamu hizmetini yürütmekten başka bir anlamı olmadığı bilinmediğinden, devlet, *“tıpkı bir altın top gibi”* elden ele dolaşmaktadır. Neticede devleti ele geçirenlerin “ikbal ve nüfuzu” kendi şahısları açısından kalıcı olamamakta, bir talih ve tesadüf eseri devleti ele geçirenlerin elinden devlet, bir başka talih ve tesadüf sonucu, bir “talih kuşu”nun bir baştan diğ başa uçup gitmesi misali uçup gitmektedir.

14- *Ibid.*

15- Kaya, *op. cit.*, s.284.

Bu nedenle “devlet” kelimesinin kullanıldığı toplumlarda iktidardan düşenler, gözden de düşüyorlar; sadece iktidarı değil, itibarlarını ve servetlerini de yitiriyorlar¹⁶. Yukarıda Arapçada “devlet” kelimesi ile “tedâvül” kelimesinin aynı kökten geldiğini söylemiştik. Garip bir şekilde, “devlet” kelimesinin kullanıldığı toplumlarda, iktidardan düşenler, tedâvülden kalkan para gibi anında değerlerini yitiriyorlar.

Bu toplumlarda yöneticiler, devletin tedâvül eden bir şey olduğunu bildikleri için, ellerinden uçmaması için, devlete olabildiğince sarılıyorlar. Ancak bunda uzun vadede pek de başarılı olamıyorlar. Çünkü “devlet” temellük edilebilen, sahip olunabilen bir şey değildir. “Devlet” kelimesinden, bu kelimenin kökünde bulunan “d”, “v” ve “l” harflerini atmak nasıl mümkün değil ise, bu kelimenin cârî olduğu toplumlarda, “devlet” olgusundan “tedâvül”ü de atmak mümkün değildir. “D”, “v” ve “l” harfleri “devlet” kelimesinin nasıl *aslî harfleri* ise, “tedâvül” de “devlet” olgusunun *aslî niteliğidir*. Daha açık bir şekilde söyleyelim: Devlet kimseye ömrü billâh yâr olmaz. Devletin geçici olarak kime yar olacağı ise, bu toplumlarda, hukuka değil, “tâlih”e bağlıdır. Bu tâlih ise, bir “tâlih kuşu” misali, dönüp dolaşan bir şeydir.

* *

Oysa “state” ve benzeri kelimelerin kullanıldığı batı toplumlarında yukarıda açıklandığı, “state” kelimesinin sözlük anlamının da işaret ettiği gibi statik, durağan, bir devlet anlayışı vardır. Devlet bir kurum olarak sâbit kalır. Siyasî iktidarı kullanan kişiler, kamu hizmeti yürüten görevlilerdir. Sahip oldukları itibar ve servet, iktidara sahip olduklarından kaynaklanmaz. “State” kelimesinde tedâvül anlamı olmadığı için, batıda iktidar-

16- Hatta bazı Arap ülkelerinde hayatlarını da yitiriyorlar.

dan düşenler, tedâvülden kalkan para gibi değersizleşmezler. Ömürleri elverdiğince itibarlı bir hayat sürmeğe devam ederler.

Ben ilk ve ortaokula giderken ABD Başkanları sırasıyla Richard Nixon, Gerald Ford ve Jimmy Carter idi. Nixon 1974’te başkanlıktan ayrıldı ve 20 yıl daha yaşayıp 1994’te öldü. Gerald Ford, 1977’de Başkanlıktan ayrıldı, yaklaşık 30 yıl daha yaşayıp 2006’da öldü. Jimmy Carter 1981 yılında Başkanlıktan ayrıldı. Hâlâ hayatta. İtibarlı bir hayat sürüyor. “Devlet” kelimesinin kullanıldığı ülkeler için aynı şeyi söylemek mümkün mü?

* *

Bitirirken hukuk için de bir iki şey söyleyeyim: “Devlet” kelimesinin kullanıldığı toplumlarda, devlet tedâvül ettikçe hukuk da değersizleşiyor. Bu ülkelerde hukuk, tedâvülde dolaşan paranın devalüasyona uğraması misali sürekli devalüasyona uğruyor ve vatandaşlara hukukî güvenlik sağlamaktan uzaklaşıyor. Hatta bazen büyük tedâvüllerde hukuk, sadece vatandaşlara değil, hâkimlere bile hukukî güvenlik sağlamaz oluyor.

Hukukun kişilere hukukî güvenlik sağlayamadığı toplumlarda sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme olmaz. Çünkü bu toplumlarda itibar ve servet, hukukî güvenlik olmadığı için, çalışmaya değil, devleti ele geçirmeye bağlı olarak paylaşılır. Devletin tedâvül etmesiyle, itibar ve servet de tedâvül eder. İtibar ve servetin yolu çalışmaktan değil, devlete sahip olmaktan geçiyorsa, insanlar mesaisini, sosyal, ekonomik, bilimsel, kültürel, edebî ve sanatsal değerler üretmek için değil, devleti ele geçirmek için veya en azından devleti ele geçirenlere yakın olmak için harcarlar. Böyle toplumlarda en çok üretim yapmış iş adamı değil, iktidara en yakın olan işadamı en çok parayı kazanır. Bu toplumlarda bilime en çok katkı yapmış olan

bilim adamı değil, iktidara en yakın olan bilim adamı itibar görür. Bu toplumlarda bir üniversitedeki en liyakatli profesör değil, iktidara en yakın olan profesör rektör olur. İnsanların emeğini ve zamanını, ekonomik,

bilimsel, kültürel, edebî ve sanatsal değerler üretmek için değil, iktidara yakın olmak için harcadığı bir toplumun kaderi, kaçınılmaz olarak yerinde saymaktır. ■

Kaynaklar

- ABADAN (Yavuz), *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s.123-132.
- AMERİCAN HERİTAGE: *The American Heritage Dictionary*, Boston, Houghton Mifflin Company, 4. Baskı, 2000, "Appendix I: Indo-European Roots", s.2048.
- BAŞGİL (Ali Fuad), "Devlet Nedir", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XII, Sayı 4, 1946, s.981-982.
- BAŞGİL (Ali Fuat), *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960.
- CADOUX (Charles), *Droit constitutionnel et institutions politiques: Théorie générale des institutions politiques*, Paris, Cujas, 1988, c.I.
- ESEN (Bülent Nuri), *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970.
- GAFFIOT (Felix), *Dictionnaire latin-français*, Paris, Hachette, 1934.
- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2011.
- JELLİNEK (Georg), *L'Etat modern et son droit* (Traduction française par Georges Fardis), Paris, M. Giard & E. Brière, 1911, c.I.
- KAYA (Emir), *Hukuk Zihniyeti*, Ankara, Adalet, 2016.
- LE PETİT ROBERT: *Dictionnaire de la Langue Française* (Ed. A. Rey ve J. Rey-Debove), Paris, Le Robert, 1991.
- OXFORD Dictionaries: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/state>.
- TÜRK HUKUK KURUMU, *Türk Hukuk Lügatı*, Ankara, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 1944, (Tıpkı Üçüncü Baskı: Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991) s.576.
- WHER (Hans), *A Dictionary of Modern Written Arabic*, (Edited by J. Milton Cowan), New York, Spoken Language Services, 4. Baskı, 1976.